

Unele particularități specifice prevenirii, investigării și combaterii infracțiunilor comise de persoanele juridice

Some particularities specific to preventing, investigating and combating crimes committed by legal persons

Andrei Nastas¹, Lucia Rusu²

Rezumat: Tendința de a recunoaște persoana juridică în calitate de subiect al infracțiunii și, respectiv a răspunderii penale a primit un impuls și o dezvoltare în mai multe state, în mare parte, din necesitatea de a mări nivelul protecției juridice a concurenței de bună-credință, a drepturilor consumatorilor, a mediului înconjurător, a securității muncii etc. Odată cu trecerea la economia de piață rolul persoanelor juridice a crescut enorm. În condițiile unei concurențe dure lupta pentru dominare pe piețele de desfacere, persoanele juridice cu diferite forme de organizare juridică săvârșesc, de facto, multiple fapte care nimeresc sub incidența legii penale. Din acest considerent, în doctrina de drept tot mai frecvent apar întrebări referitoare la protejarea drepturilor și intereselor persoanei, a societății, a statului, a sistemului economic, a mediului înconjurător etc. de faptele infracționale comise de persoanele juridice. Actualmente, legislația penală referitoare la răspunderea persoanelor juridice rămâne restantă în raport cu dezvoltarea dinamică a sferei economice a societății. Drept confirmare a acestui fapt pot servi cercetările criminologice care evidențiază o creștere stabilă a numărului de infracțiuni comise de către persoanele juridice. Aceasta ne vorbește despre faptul că sancțiunile prevăzute de normele de drept penal pentru faptele ilegale comise de persoanele juridice nu constituie o piedică în calea activității social-periculoase și infracționale a acestora, în special din considerentul că beneficiul, venitul obținut de multiple ori depășește sumele amenzilor achitate. Or, relevanța unui studiu în materia particularităților prevenirii, investigării și combaterii infracțiunilor comise de persoanele juridice este determinată de evoluția continuă a instituției răspunderii penale a persoanelor juridice.

Cuvinte-cheie: persoană juridică, răspundere penală, economie de piață, legislație penală, sancțiuni penale, reglementare, subiect al infracțiunii, particularități, reglementări normative, componentă de infracțiune

Abstract: The tendency to recognize the legal person as the subject of crime and, respectively, of criminal liability has received an impetus for development in several states largely due to the need of increasing the level of legal protection of bona fide competition, of consumer rights, of environment, of occupational safety, etc. With the transition to a market economy, the role of legal persons has increased enormously. In the conditions of

¹ Conferențiar univ. dr., Cercetător științific superior, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Academia de științe a Moldovei, e-mail: ady_bax@yahoo.com

² Lector univ. dr., Facultatea de Drept și Științe sociale, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, e-mail: lucia.rusu@usarb.md

a fierce competition and the fight for domination on the sales markets, the legal persons with different forms of legal organization commit de facto multiple deeds that fall under the incidence of the criminal law. For this reason, in the doctrine of law there are more and more questions regarding the protection of the rights and interests of the person, of the society, of the state, of the economic system, of the environment etc. from the criminal acts committed by legal persons. Currently, criminal law with respect to the liability of legal persons is lagging behind the dynamic development of the economic sphere of society. This can be confirmed by the criminological research which shows a steady increase in the number of crimes committed by legal persons. It shows that the sanctions provided by the rules of criminal law for illegal acts committed by legal persons do not represent an obstacle to their socially dangerous criminal activity, especially since the benefit or the income obtained multiple times exceeds the amounts of fines paid. However, the relevance of a study in the matter of the particularities of preventing, investigating and combating crimes committed by legal persons is determined by the continuous evolution of the institution of criminal liability of legal persons.

Keywords: legal person, criminal liability, market economy, criminal law, criminal sanctions, regulation, subject of the crime, particularities, normative regulations, composition of crime

Introducere

În epoca actuală, concepția care admite sancționarea cu mijloacele dreptului penal a persoanelor juridice pentru implicarea lor în săvârșirea de infracțiuni a renăscut într-un număr din ce în ce mai mare de state, ca urmare a dezvoltării explozive a economiei de piață la nivel mondial, însoțită în mod inevitabil nu doar de efecte pozitive, ci și de riscul de creștere a criminalității economice³. Pe durata ultimelor decenii, tendința recunoașterii persoanelor juridice ca subiect al infracțiunii, și respectiv al răspunderii penale, a cunoscut o dezvoltare substanțială în diferite colțuri ale lumii, în special, din necesitatea de a asigura un nivel corespunzător de protecție a consumatorilor, a mediului înconjurător, a liberei concurențe, sănătății, securității muncii etc.⁴.

Legislația și literatura de specialitate confirmă că instituția răspunderii penale a persoanelor juridice are dreptul la existență chiar din simplul motiv că persoana juridică este recunoscută de lege ca un subiect de drept aparte, ce există separat de persoana fizică. De asemenea, se menționează că în caz de atentare la relațiile sociale ocrotite de legea penală, este inadmisibilă aplicarea măsurilor de constrângere prevăzute de alte ramuri de drept (civil, contravențional), deoarece sancțiunile prevăzute de acestea nu reflectă și nu apreciază corespunzător gradul de pericolozitate socială a faptelor comise de persoanele juridice⁵.

³ A. Jurma. *Persoana juridică – subiect al răspunderii penale*. Editura C.H. BECK. București, 2010, p. 7.

⁴ А. С. Никофоров. *Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности*. Издательство АО «Центр ЮрИнфор». Москва, 2003, p. 21. (A. S. Nichiforov. *Juridicescoe lițo cac subiect prestuplinia i uģolovnoi otvetstvennosti*. Izdatelistvo AO „Їentr JurInfor”. Moscva, 2003, p. 21).

⁵ Е. Ю. Антонова. *Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России*. Диссертация кандидата юридических наук.

În aceste condiții, în materia persoanei juridice, penaliștii au fost cei mai preocupați de modalitatea de formare a voinței juridice a unui subiect abstract, imaterial, corporativ. Penaliștii au dezvoltat teorii elaborate despre legătura dintre persoana fizică și modul de formare a voinței persoanei juridice. Nici faptul că procesul volițional se desfășoară parțial în scris, după reguli prestabilite, nu a fost de ajutor. Odată cu apariția companiilor gigant, cu structuri corporative vaste, cartografierea procesului volițional a întâmpinat aceleași dificultăți ca descifrarea psihologiei umane. Pentru o soluție simplă, sunt antrenate numeroase departamente, deciziile sunt validate și contrasemnate, sunt solicitate opiniile unor specialiști, sunt antrenați acționariatul, directorii, uneori chiar simplii angajați.

Alteori, luarea unor decizii corporative se poate prelungi de-a lungul mai multor ani. Poate presupune negocieri de durată, precum și schimbarea conducerii persoanei juridice, astfel că o parte a procesului volițional aparține vechii conduceri, iar o altă parte noii conduceri. Așadar, aceste ficțiuni juridice, simple în aparență, au fost construite după asemănarea noastră: mecanisme complexe, vii, transformabile, dinamice⁶.

1. Răspunderea penală a persoanelor juridice de drept privat și de drept public

Actualmente, cel puțin în parte, se pare că penaliștii au renunțat să dezvolte doctrine noi pentru a elucida conținutul subiectiv al infracționalității corporative. De altfel, după cum susține pe bună dreptate autorul Lazăr G. A., este greu de crezut că legislația penală va putea să țină pasul cu ingeniozitatea corporativă. Mai pragmatic, odată ce răspunderea penală a persoanei juridice a devenit mai puțin controversată și mai general acceptată, atenția s-a îndreptat către sancționare. Altfel spus, infracționalitatea corporativă este un fenomen social grav, ce trebuie combătut cu mijloace eficiente, adică de drept penal. În timp ce mecanismele interne și particularitățile privind formarea voinței juridice fac în continuare obiectul unor studii distincte, nevoia imediată de soluții viabile a impus unele state să adopte noi instituții de drept penal cu valență privată, derivată din subramuri ale dreptului societară⁷.

Considerăm că e necesar să menționăm că unul din motivele pentru care s-a admis introducerea răspunderii penale a persoanei juridice în legislațiile naționale este legat de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Într-adevăr, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat că un număr mare de măsuri, chiar aplicabile persoanei juridice, reprezintă pedepse în sensul Convenției, situație în care devin incidente și o serie de alte prevederi ale

наук. Москва, 2003, pp. 3-4. (E. Iu. Antonova. *Iuridicescoe lițo cac subiect prestuplinia: opât zarubejnâh stran i perspectivâ primenenia v Rossii*. Dissertația candidata iuridiceschih hauc. Moscva, 2003, pp. 3-4).

⁶ G. A. Lazăr, *Sistemul sancționator aplicabil persoanelor juridice*, Editura Universul Juridic, București, 2021, pp. 464-465.

⁷ *Idem*, p. 465.

Convenției. Curtea Europeană se bazează așadar pe o interpretare extensivă a Convenției, apreciind că și persoanelor juridice le sunt aplicabile garanțiile instituite de Convenție⁸. Astfel, în cazul în care o persoană juridică face obiectul unei acuzații la finalul căreia există posibilitatea de a i se aplica o sancțiune ce poate fi calificată drept pedeapsă, ea trebuie să beneficieze de toate garanțiile unui proces echitabil⁹ (art. 6 din Convenție) care cuprinde un spectru larg de drepturi¹⁰.

În general, există un consens în ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice de drept privat, dar rămân în discuție alte aspecte importante: răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public; răspunderea penală a entităților lipsite de personalitate juridică și a persoanelor juridice străine. Doctrina ideii de răspundere penală a persoanelor juridice este quasi-unanimă în a accepta calitatea de subiect al răspunderii penale a acestor entități, considerându-se că este necesară consacrarea răspunderii penale nu doar în cazul societăților comerciale, ci și în cazul celorlalte persoane juridice de drept privat¹¹. Spre deosebire de situația persoanelor juridice de drept privat, răspunderea penală a persoanelor de drept public a făcut obiectul a numeroase discuții cu privire la admisibilitatea și limitele sale. Or, se susține că persoanele juridice de drept public ar urma să fie excluse din câmpul răspunderii penale deoarece ele asigură o misiune de serviciu public ce se caracterizează, în primul rând, prin necesitatea ei. Aceste servicii nu există pentru a satisface interesele celor care le exercită, ci pentru a răspunde unui interes general, sau chiar pentru a asigura satisfacerea unor drepturi fundamentale. În măsura în care acestea au funcționat necorespunzător, favorizând comiterea unei infracțiuni, terții care aveau dreptul să beneficieze de acestea au fost deja afectați, așa încât impunerea unei sancțiuni penale respectivului serviciu public nu face decât să afecteze o dată în plus situația aceluiași persoane nevinovate¹². S-a mai arătat, de asemenea, că statul este prezumat a acționa întotdeauna în interesul public, în regim de drept, ceea ce înseamnă că acțiunile sale nu pot constitui infracțiuni, iar publicul nu poate fi sancționat direct sau indirect. S-a replicat acestui argument că prezumția nu poate fi decât relativă, existând situații în care statul, prin aparatul său, nu acționează în interesul public¹³.

Cercetătoarea A. Jurma, analizând tipologia crimei din ultimele decenii, observă, în primul rând, o tendință de proliferare a infracțiunilor îndreptate împotriva valorilor sociale de interes general, al comunității (cum ar fi mediul

⁸ Hotărârea CtEDO în cauza *Comingersoll vs. Portugalia*, din 6 aprilie 2000 [online] la: www.echr.coe.int, accesat la 30.04.2022.

⁹ A. R. Ilie, *Angajarea răspunderii penale a persoanei juridice*, Editura C.H. Beck, București, 2011, pp. 334-335.

¹⁰ C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Editura C.H. Beck, București, 2010, pp. 351-569.

¹¹ F. Streteanu, R. Chiriță, *Răspunderea penală a persoanei juridice*, ed. a II-a, Editura C.H. Beck, București, 2007, pp. 152-153.

¹² *Idem*, pp. 156-157.

¹³ A. R. Trandafir, *Răspunderea penală a persoanei juridice*, Editura C.H. Beck, București, 2020, p. 85.

înconjurător, sănătatea publică, siguranța muncii, mediul financiar, fiscal, comercial) față de cele vizând interese individuale. De asemenea, nevoia de a supraviețui cu orice preț pe piața economică, de a-și păstra sau mări profitul într-un timp cât mai scurt, de a-și păstra sau extinde controlul asupra unor piețe determină, nu de puține ori, întreprinderi mai mari sau mai mici să apeleze la mijloace ilegale atunci când mijloacele legale devin inadecvate sau insuficiente și nu în ultimul rând, se relevă faptul că există, mai ales la managerii marilor companii, așa-numitul sindrom al „*beției riscului*” care îi face ca, urmărind scopul maximizării profitului, să desfășoare acțiuni periculoase, la limita legii sau chiar asumându-și riscul încălcării legii, având tendința de a supraestima șansele de reușită și de a subestima, în schimb, șansele de eșec. Acest comportament riscant, adesea infracțional, este necesar a fi atribuit întreprinderii și nu numai persoanei managerului, el fiind expresia deciziilor strategice ale companiei¹⁴.

Deși preferabilă, soluția consacării răspunderii penale a persoanei juridice ridică noi probleme care vor trebui soluționate. Desigur că ideea răspunderii penale a persoanei juridice nu trebuie să conducă la soluții absurde ori care frizează simțul realității¹⁵. Există o serie de argumente în sensul că sancționarea exclusivă a indivizilor care acționează în numele sau în interesul persoanei juridice dă o replică insuficientă și ineficientă criminalității societare, iar uneori identificarea persoanei fizice responsabile și dovedirea vinovăției sale sunt imposibil sau extrem de dificil de realizat. Astfel, societățile implicate în acțiuni infracționale își găsesc în însuși modul lor de organizare sisteme pentru a reduce la minimum riscurile penale ale comportamentelor lor ilicite. Riscul descoperirii faptelor ilicite comise de aceste persoane în interesul companiei este un risc calculat și asumat de aceasta, atât timp cât, în lipsa reglementării răspunderii penale a persoanei juridice, persoana fizică vinovată va fi singura sancționată.

Situații complexe apar și atunci când vinovăția pentru adoptarea conduitei infracționale poate fi identificată în seama organelor colegiale de conducere ale persoanei juridice, cele care au luat decizia ilicită. Or, de regulă, aspectele ilegale ale conduitei unei companii sunt colaterale și secundare în raport cu scopul urmărit de aceasta, care este legitim și pozitiv. Consecințele negative, păgubitoare ale activităților companiei sunt rezultatul unor omisiuni sau acțiuni financiare sau comerciale hazardate, al unor evaluări a oportunităților de câștig, al asumării unor riscuri inerente activității economice, dar aceste consecințe nu sunt definitorii pentru caracterizarea activității companiei respective¹⁶. În aceste condiții, în afara unor cazuri excepționale, folosirea sancțiunilor penale împotriva întreprinderii nu este recomandabilă și oricum nu asigură o îmbunătățire a comportamentului acesteia, atâta timp cât întreprinderea însăși nu adoptă sisteme adecvate de control intern. Analiza măsurii în care o anumită acțiune sau inacțiune se înscrie în limitele unui comportament diligent sau îmbracă forme infracționale trebuie făcută în toate cazurile în care se discută angajarea răspunderii penale. Cât privește reproșul că

¹⁴ A. Jurma, *op. cit.*, pp. 10-11.

¹⁵ A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 119.

¹⁶ A. Jurma, *op. cit.*, pp. 11-12.

sanctiunea penală este inefficientă în lipsa introducerii unor sisteme de control, acesta este demn de reținut, dar nu pentru a contesta utilitatea răspunderii penale a persoanei juridice, ci pentru a sublinia faptul că represiunea, singură, nu este un răspuns eficient în lupta împotriva criminalității în general și a criminalității societare în particular¹⁷.

2. Modele de răspundere penală a persoanelor juridice și pedepse aplicate

Răspunderea penală a persoanei juridice este încă în plină dezvoltare. Motorul acestei perpetue schimbări este dinamismul care caracterizează viața societară, puternic influențată de economie, de schimbările în societatea civilă și de evenimente geopolitice. În cazul răspunderii penale a persoanei juridice, această evoluție a condus la dezvoltarea unor modele și instrumente juridice noi de drept penal¹⁸. Vom atrage atenția la faptul că modelul restrictiv presupune în prezent posibilitatea angajării răspunderii penale a persoanei juridice de către organele sau reprezentanții acesteia, mai exact – de persoanele fizice cu putere de conducere sau reprezentare, indiferent cum se numesc acestea în dreptul național¹⁹. Modelul extensiv presupune angajarea răspunderii penale a persoanei juridice ca urmare a acțiunii oricărei persoane fizice care acționează în numele sau în beneficiul acesteia. Prin adoptarea acestui model nu se mai analizează dacă persoana fizică în cauză a avut sau nu calitatea de organ sau reprezentant în momentul săvârșirii infracțiunii. În fine, unele state au adoptat modelul mixt, care reprezintă un compromis între elementele celor două sisteme vizate mai sus. În acest sistem pot angaja răspunderea penală a persoanei juridice doar persoanele fizice care au o putere de decizie în cadrul entității²⁰.

În esență, modelele de răspundere penală a persoanei juridice care sub o formă sau alta sunt aplicate de diversele jurisdicții sunt următoarele:

a) Modelul *viciarious liability* (*respondeat superior*) – presupune răspunderea indirectă și automată a corporației pentru fapta oricărui dintre angajații săi – formă a răspunderii comitentului pentru fapta presupusului, preluată din dreptul civil;

b) Modelul identificării sau *alter-ego* – presupune răspunderea directă a corporației pentru fapta organului sau reprezentanților săi;

c) Modelul culpei agregate;

d) Modelul criteriilor proprii de răspundere ale persoanei juridice – în principal criterii referitoare la cultura, ethosul, politicile societare²¹.

Or, răspunderea penală a persoanei juridice trebuie să reprezinte un instrument suplimentar prin care pot fi apărate drepturile și interesele legitime ale

¹⁷ *Idem*, pp. 12-13.

¹⁸ G. A. Lazăr, *op. cit.*, p. 407.

¹⁹ A. R. Trandafir, *op. cit.*, p. 218.

²⁰ *Idem*, pp. 222-223; A. Jurma, *op. cit.*, p. 134.

²¹ A. Jurma, *op. cit.*, pp. 38-39.

persoanelor, precum și valorile fundamentale ale societății²². În acest scop, un număr important de instrumente juridice internaționale prevăd necesitatea introducerii în legislațiile internaționale a răspunderii penale sau de altă natură a persoanei juridice pentru infracțiunile comise²³, și anume: a) *Recomandarea Consiliului Europei nr. 88 (18) privind răspunderea întreprinderilor cu personalitate juridică pentru săvârșirea de infracțiuni în exercițiul activității lor*, adoptată la 20 octombrie 1988; b) *Al doilea Protocol al Convenției privind protecția Intereselor Financiare ale Comunității Europene*, adoptat prin Actul Consiliului Uniunii Europene din 19 iunie 1997; c) *Acțiunea Comună referitoare la incriminarea participării la o organizație criminală în cadrul statelor membre ale UE*, din 21 decembrie 1998, adoptată de Consiliul Uniunii Europene în baza art. K3 al Tratatului UE; d) *Acțiunea Comună relativă la incriminarea corupției în sectorul privat*, din 22 decembrie 1998; e) *Convenția privind lupta împotriva corupției funcționarilor publici străini în tranzacțiile comerciale internaționale*, din 17 decembrie 1997; f) *Convenția pentru protecția mediului prin mijloace de drept penal*, din 04 noiembrie 1998; g) *Convenția penală împotriva corupției*, din 27 ianuarie 1999; h) *Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate*, din 15 noiembrie 2000; i) *Convenția ONU împotriva corupției* din 31 octombrie 2003.

Reținem, de fapt, că toate legile penale române (de fapt ca și acelea din Republica Moldova) care au fixat răspunderea penală a persoanelor juridice au prevăzut în mare măsură aceleași pedepse aplicabile acestor entități. În toate situațiile, amenda este singura pedeapsă principală ce poate fi pronunțată împotriva persoanelor juridice, celelalte sancțiuni putând fi aplicate cu titlu de pedepse complementare. Cu toate că nu se precizează în mod expres în legea penală această posibilitate, există totuși și alte pedepse, prevăzute în legi speciale, care sunt aplicabile și în cazul persoanelor juridice²⁴.

Amenda are o serie de avantaje incontestabile, și anume: este relativ ușor de administrat, nu presupune costuri mari, așa cum se întâmplă în cazul pedepsei cu închisoarea împotriva persoanelor fizice; contribuie la crearea de venituri pentru stat și a fondurilor necesare pentru compensarea victimelor în unele sisteme de drept și, dacă este bine proporționată, asigură sentimentul public de echitate în special în măsura în care prin comiterea infracțiunii corporația a urmărit obținerea unui profit mai mare²⁵. Prin natura ei amenda aduce atingere scopului principal al companiei – obținerea unui profit – astfel că persoana juridică va compara câștigul pe care se așteaptă să-l obțină din comiterea infracțiunii cu pierderea pe care o va suferi dacă va fi condamnată. De aceea, dacă amenda are un quantum prea mic ea nu va produce niciun efect, fiind considerată un simplu risc al afacerii. Pentru a fi deci eficientă, amenda trebuie să fie suficient de oneroasă încât să producă un impact asupra societății²⁶.

²² A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 342.

²³ A. Jurma, *op. cit.*, pp. 94-98.

²⁴ A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 240.

²⁵ A. Jurma, *op. cit.*, p. 70.

²⁶ F. Stretanu, R. Chiriță, *op. cit.*, pp. 331-332.

Unele sisteme de drept au făcut apel la unul din următoarele modele alternative pentru a sancționa persoanele juridice pentru infracțiunile comise:

a) *Modelul răspunderii civile patrimoniale*, adoptat de cele mai multe legislații, funcționează ca răspundere solidară a persoanei juridice raportată la răspunderea civilă a persoanelor fizice – reprezentanți sau prepuși ai persoanei juridice – pentru repararea prejudiciului cauzat prin comiterea de către aceștia a unor infracțiuni în exercițiul funcțiilor încredințate;

b) *Modelul răspunderii persoanei juridice pentru plata sancțiunilor pecuniare aplicate persoanelor fizice nevinovate*. În unele sisteme, acest tip de răspundere poate fi angajată, cu caracter subsidiar sau solidar în vederea executării amenzilor aplicate persoanelor fizice aflate în raport cu persoana juridică. Acest tip de răspundere apare ca o soluție greu de conciliat cu principiul personalității răspunderii penale. El are doar rolul de a asigura statul împotriva riscului de insolvabilitate a persoanei fizice condamnate, dar nu are nici o eficiență în sancționarea persoanei juridice²⁷;

c) *Modelul sancțiunilor administrativ-punitiv*, răspândit în unele state europene (Germania, Portugalia, Italia), este un model care are avantajul de a propune sancțiuni cu dublă natură, preventivă și retributivă, în același timp evitând latura etică, specifică pedepselor. Aceste sancțiuni, numite „pe jumătate penale” sunt aplicate de autorități nu doar pentru fapte aparținând ilicitului administrativ, dar și pentru infracțiuni comise în numele unei persoane juridice;

d) *Modelul sancțiunilor mixte*, care nu sunt în mod necesar penale, a căror natură juridică nu este foarte clară (regim de supraveghere, impunerea unui administrator sau tutore pentru a gestiona sau controla societatea respectivă).

Toate aceste modele alternative ale răspunderii penale a persoanei juridice dau o soluție doar parțială luptei împotriva criminalității corporative și nu asigură caracterul de sancțiuni efective, proporționale și descurajante cerut de convențiile internaționale²⁸. Totodată, se cunoaște o mare diversitate de soluții, de la cele care consideră că persoanelor juridice le sunt aplicabile doar sancțiuni patrimoniale (amendă, confiscare), până la cele care prevăd posibilitatea instituirii unei game foarte largi de sancțiuni, susceptibile să atingă persoana juridică în toate atributele sale²⁹.

În aceste circumstanțe, trebuie precizat că Recomandările Consiliului de Miniștri al Consiliului Europei nr. 88 (18) prevăd ca posibile măsuri aplicabile persoanei juridice care săvârșește o infracțiune avertismentul, mustrarea, asumarea răspunderii (fără aplicarea unei sancțiuni), amenda sau altă sancțiune pecuniară, confiscarea bunurilor utilizate pentru sau obținute din comiterea infracțiunii, interdicția de a exercita anumite activități (mai ales legate de achizițiile publice), interdicția de a beneficia de subvenții ori avantaje fiscale, interdicția de publicitate, anularea unor autorizații, destituirea unor membri ai conducerii, plasarea provizorie sub supravegherea unui administrator judiciar, închiderea localului, dizolvarea, acoperirea pagubei cauzate prin infracțiune, restabilirea

²⁷ A. Jurma, op. cit., pp. 14-15.

²⁸ *Idem*, pp. 16-17.

²⁹ F. Stretanu, R. Chiriță, op. cit., p. 331.

situației anterioare, publicarea deciziei de condamnare³⁰. Scopul Recomandărilor este de a încuraja adoptarea de măsuri de ordin legislativ pentru ca, întreprinderile să poată fi declarate responsabile pentru infracțiunile comise în activitatea lor, fără a exonera însă de răspundere persoanele fizice care au săvârșit fapta, iar pe de altă parte, să se creeze un sistem de sancțiuni și măsuri adaptate întreprinderilor, în vederea realizării unei sancționări eficiente a activităților ilicite, a prevenirii comiterii de noi infracțiuni și a reparării prejudiciilor cauzate prin infracțiune³¹.

Astfel, identificarea și aplicarea unor pedepse bine adaptate naturii persoanelor juridice este extrem de importantă, dar în același timp, delicată. Trebuie avut în vedere că majoritatea entităților care se pot afla la un moment dat în vizorul legii penale sunt întreprinderi care asigură locuri de muncă salariaților, trebuie să-și respecte obligații către creditori și participă la dezvoltarea economiilor naționale. Sancțiunile aplicabile acestora trebuie, prin urmare, să fie astfel adaptate încât să nu le împiedice să desfășoare activitățile utile societății pentru care au fost înființate, să nu le reducă potențialul economic mai mult decât este necesar și să producă minimum de efecte adverse posibil terților inocenți (salariați, creditori)³².

O parte din sistemele legislative de drept continental prevăd, alături de pedeapsa amenzii împotriva persoanei juridice, și o serie de pedepse prin care se interzic sau restrâng anumite drepturi ale acesteia, afectându-i în acest fel activitatea. Acestea sunt reglementate fie ca pedepse principale, fie ca pedepse complementare. Incluzerea în gama de pedepse aplicabile persoanei juridice a pedepselor privative sau restrictive de drepturi este eficientă în special în cazul persoanelor juridice cu scop lucrativ, pentru că în acest fel poate fi atinsă în mod esențial activitatea sau tipul de activități care au condus la comiterea infracțiunii și se poate preveni săvârșirea de fapte similare³³.

Actualmente, măsurile de *compliance* (conformitate) au devenit tot mai viabile, până când și-au găsit locul în codurile penale europene și nu numai³⁴. Aceste măsuri pot fi aplicate persoanelor juridice fie în cadrul unui sistem de supraveghere (ca pedeapsă), fie ca măsuri de prevenire (clauză de nerăspundere). Aceasta presupune ca statul să lupte împotriva corporațiilor, în conflictul născut din încălcarea normelor de drept penal, cu arme adecvate, specializate. În același timp, sunt impuse obligații în sarcina persoanelor juridice, care facilitează supravegherea, urmărirea penală și judecarea corporațiilor. Riscul introdus în societate prin activitatea organizată este atenuat chiar de persoana juridică, dacă respectă aceste măsuri.

În legislațiile franceză și spaniolă accentul este pus pe opțiuni, astfel ca instanțele de judecată să dispună măsuri cât mai adaptate, cât mai apte să asigure realizarea funcțiilor dreptului penal. De asemenea, este prevăzută și posibilitatea aplicării unor pedepse descurajante. Astfel, persoanele juridice nu își pot face un

³⁰ A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 247.

³¹ F. Streteanu, R. Chiriță, *op. cit.*, p. 439.

³² A. Jurma, *op. cit.*, p. 69.

³³ *Idem*, p. 79.

³⁴ G. A. Lazăr, *op. cit.*, p. 407.

cost de oportunitate al săvârșirii de infracțiuni ori nerespectării regulilor de prevenire. Or, în aceste condiții am avea nevoie de modificări de substanță, deoarece aceste categorii de măsuri reprezintă trecerea de la o răspundere penală a persoanelor juridice axată pe micii infractori, persoane juridice care, de regulă, reprezintă o interfață pentru o activitate comercială a persoanelor fizice, și infraționalitatea corporativă³⁵.

Viitorul sistemelor de sancționare a persoanelor juridice pare să fie dominat de măsuri de *compliance*, clauze pentru înlăturarea răspunderii și o justiție penală privatizată, bazată pe acorduri. Toate sunt consecințele dificultății inedite de investigare și sancționare a persoanelor juridice de mari dimensiuni. Fie că obstacolul este doctrina care fundamentează răspunderea, aplicarea neadaptată a formelor de vinovăție din partea persoanelor fizice, sancțiunile inadecvate, lipsa personalului sau a specializării, statul datorează cetățenilor săi soluții viabile³⁶.

Nu negăm că răspunderea penală a persoanei juridice nu poate fi aplicată cu succes în toate cazurile. În cazul sancționării unei companii care are o participare reală la viața economică, fiind înființată pentru a duce la îndeplinire un scop licit, dar care, pentru atingerea scopului, folosește mijloace ilicite, aplicarea unei sancțiuni penale cu corolarul său stigmatizant pentru „bunul renume” al companiei are șanse mari de a fi eficientă. Există însă situații în care organizații criminale, pentru a ascunde operații economice ilegale, formează așa-zise „societăți ecran” (*shell companies*) în vederea spălării banilor proveniți din infracțiuni. Aceste societăți nu au o viață economică reală, ele funcționează atât cât este necesar pentru disimularea originii ilicite a banilor. În momentul în care operațiunile pentru care au fost create s-au încheiat sau în momentul în care o anchetă penală se apropie de ele, acestea se autodizolvă astfel încât nu se poate pune problema aplicării unei sancțiuni³⁷.

3. Cumulul răspunderii penale a persoanei fizice și a persoanei juridice

Reținem și faptul că la baza infracțiunii comise de o persoană juridică stă întotdeauna o acțiune sau un ansamblu de acțiuni realizate de una sau mai multe persoane fizice, identificate sau nu. În ipoteza în care persoana care a comis în mod nemijlocit actul material ce a angajat penal persoana juridică a fost identificată, se pune problema consecințelor pe care individul le va suporta. Va fi el exonerat de răspundere în cazul în care a fost sancționată penal persoana juridică sau va răspunde alături de aceasta?

Doctrina de specialitate a înregistrat opinia că nu poate fi vorba despre cumulul celor două răspunderi, argumentându-se că aplicarea unei sancțiuni persoanei juridice se răsfrânge asupra patrimoniului său și deci și asupra patrimoniului celui care a comis actul material. Aplicarea unei noi sancțiuni

³⁵ *Idem*, pp. 465-466.

³⁶ *Idem*, p. 466.

³⁷ A. Jurma, *op. cit.*, p. 13.

împotriva acestuia ar însemna o dublă sancționare pentru aceeași faptă. În plus, persoana fizică și persoana juridică nu ar putea fi considerate coautori la comiterea infracțiunii, deoarece coautoratul presupune existența unei pluralități de agenți între care s-a realizat o legătură subiectivă, ceea ce nu este cazul în situația analizată, unde, în realitate, ar exista un singur subiect capabil de voință proprie.

Totodată, întâlnim și opinii care se pronunță în sensul admiterii cumulului răspunderii persoanei fizice și persoanei juridice. În acest sens, se consideră că, prin comiterea infracțiunii, organul sau reprezentantul nu și-au anihilat complet personalitatea în cadrul grupului. Ei rămân persoane înzestrate cu conștiință și voință, astfel că angajând răspunderea penală a entității colective, își angajează în același timp și propria răspundere penală. De regulă, în persoana organului sau reprezentantului este întrunit atât elementul material, cât și elementul subiectiv al infracțiunii, astfel încât simplul fapt că în spatele său se află o persoană juridică nu-l poate exonera de răspundere³⁸.

Dacă statele care au acceptat, în cele din urmă, ideea de răspundere penală a persoanei juridice, au renunțat la ideea conform căreia numai o persoană fizică poate comite o faptă prevăzută de legea penală, iar nu și o persoană juridică, totuși este neîndoielnic că fără acțiunea sau inacțiunea unei ființe umane nu se poate angaja răspunderea persoanei juridice, cu toate că persoana juridică va fi cea împotriva căreia se va pronunța sancțiunea penală. Pe cale de consecință, ori de câte ori este incidentă răspunderea penală a persoanei juridice, trebuie cercetate aspectele referitoare la persoana fizică ce poate angaja o asemenea răspundere, fără ca aceasta să presupună în mod obligatoriu identificarea persoanei fizice în cauză³⁹.

Or, după cum am constatat supra, problema persoanelor fizice care pot angaja răspunderea penală a persoanei juridice a dat naștere, în doctrina și jurisprudența străină la numeroase controverse. Inclusiv și legiuitorul român s-a confruntat cu dificultatea alegerii între modelul restrictiv și modelul extensiv, optând pentru cea din urmă soluție. Mai mult, în dreptul român, persoanele fizice care angajează persoana juridică nu trebuie să fie identificate pentru condamnarea entității, iar răspunderea penală a persoanei juridice nu o înlătură pe cea a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte, ceea ce împiedică evitarea angajării răspunderii penale a persoanelor fizice care dirijează activitatea în cauză. Cu toate acestea, practica judiciară trebuie să determine care sunt, în mod concret, persoanele fizice care pot angaja penal persoana juridică, întrucât nu orice persoană care are legătură cu aceasta poate acționa în numele și pe seama ei (de exemplu, un simplu salariat care săvârșește o infracțiune fără legătură cu persoana juridică)⁴⁰. De asemenea, în orice sistem de drept care acceptă răspunderea penală a persoanei juridice, se constată că nu orice acțiune a unei persoane fizice care are o legătură cu persoana juridică poate antrena răspunderea penală a acesteia. De exemplu, o infracțiune săvârșită de administratorul unei societăți comerciale împotriva acesteia nu va atrage, în mod evident, răspunderea sa penală, deși

³⁸ F. Streteanu, R. Chiriță, *op. cit.*, pp. 306-307.

³⁹ A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 123.

⁴⁰ *Idem*, p. 142.

administratorul face parte din categoriile de persoane care pot angaja răspunderea penală a persoanelor juridice⁴¹.

Totodată, soluția cumulului răspunderii penale ale celor două categorii de persoane implicate în săvârșirea infracțiunii se impune din considerente de eficiență a represiunii penale. Astfel, dacă s-ar exclude cumulul celor două răspunderi, persoana fizică ce a comis actul material ar putea continua activitatea infracțională fără nicio problemă, servindu-se de persoana juridică, ori ar putea continua activitatea infracțională înființând o nouă persoană juridică⁴².

4. Particularități de procedură penală în cauzele privind persoanele juridice

În fine, atragem atenție și la aspectul că datorită particularităților pe care le prezintă angajarea răspunderii penale a persoanei juridice, legiuitorul a ales să consacre și pe plan procesual-penal reguli distincte cu privire la aceste entități. O asemenea, opțiune s-a manifestat prin introducerea în Codul de procedură a unei proceduri speciale privind tragerea la răspundere penală a persoanei juridice⁴³. Deci, apariția persoanei juridice în calitate de învinuit sau inculpat într-un proces impune adaptarea unora dintre regulile procedurale, în vederea compatibilizării lor cu natura persoanei juridice⁴⁴.

Drepturile procedurale ale persoanelor juridice ce fac obiectul unei acuzații penale sunt garantate de Convenție, mai ales dreptul lor la un proces echitabil. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a confirmat acest lucru, persoanele juridice invocând cu succes mai ales dreptul la un tribunal și dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil, dar și cu privire la alte drepturi. Totodată, persoanele juridice beneficiază și de respectarea principiului contradictorialității și de publicitatea procesului penal⁴⁵. În același timp, evocarea drepturilor nu este suficientă, ci trebuie găsite și mijloacele de a le oferi protecție, având în vedere particularitățile acestor entități. Dacă în situația în care persoanelor juridice le poate fi angajată răspunderea penală potrivit legislației naționale a Statelor-membre lucrurile încep să se aranjeze, o asemenea consacrare fiind însoțită și de garanții procedurale adecvate, cazul altor proceduri, calificate de Curte drept penale, este departe de o asemenea abordare, mai ales în cazul procedurilor fiscale sau în materie de dreptul concurenței. Se constată totuși că instanța europeană este foarte protectoare cu persoanele juridice în materie penală, fiind gata să le deschidă calea către majoritatea drepturilor recunoscute persoanelor fizice. Iar dacă, spre deosebire de cauzele civile, contenciosul european nu este încă foarte bogat, acest lucru este pe cale să se schimbe.

⁴¹ *Idem*, p. 149.

⁴² R. R. Trandafir, *op. cit.*, p. 241.

⁴³ A. R. Ilie, *op. cit.*, p. 295.

⁴⁴ F. Streteanu, R. Chiriță, *op. cit.*, p. 379.

⁴⁵ A. R. Trandafir, *op. cit.*, p. 517.

Concluzii și recomandări

Deoarece criminalitatea organizată pătrunde imperios în diverse genuri de activitate legală a persoanelor juridice devine strict necesară revizuirea prevederilor instituției răspunderii penale a persoanelor juridice. Acest lucru, într-o anumită măsură, va neutraliza încercarea grupărilor criminale organizate să folosească persoanele juridice în comiterea faptelor infracționale. Or, atragerea persoanelor juridice la răspundere penală și revizuirea conținutului și sistemului de măsuri de pedeapsă ce le pot fi aplicare reprezintă o modalitate de luptă împotriva criminalității organizate.

Vinovăția persoanelor juridice trebuie stabilită în baza vinovăției unor persoane fizice concrete, dacă ele, în limitele atribuțiilor sale de serviciu, au comis infracțiunea cu scopul obținerii beneficiilor de către persoana juridică, adică au acționat în interesul ei. Or, persoana juridică răspunde pentru faptele ilegale ale angajaților săi, comise în cadrul atribuțiilor de serviciu, de fapt, ca pentru acțiunile proprii. Mai reținem că doar sancționarea persoanelor fizice ce au comis infracțiunea, nu ne oferă garanții că pe viitor aceeași persoană juridică nu va mai comite acte similare, însă cu ajutorul altor făptuitori. În virtutea acestui fapt, susținem că persoana juridică poate fi subiect al răspunderii penale doar în cazurile strict prevăzute de lege.

De asemenea, cu titlu *de lege ferenda*, propunem completarea Codului penal al Republicii Moldova în materia răspunderii penale a persoanei juridice, cu următoarele norme:

1) „**Articolul 21¹ Infracțiunea săvârșită de persoana juridică**

„(1) *Fapta se consideră săvârșită de persoana juridică dacă ea este comisă de persoana cu funcție de conducere (de administrare) din cadrul organizației sau de un reprezentant al acesteia, care acționează conform împuternicirilor și competențelor sale.*”

2) **Articolul 21² Răspunderea penală a persoanelor juridice în situația reorganizării**

„(1) *În cazul fuziunii mai multor persoane juridice, răspunderii penale este supusă persoana juridică nou-constituită.*

(2) *În cazul contopirii sau absorbției unei persoane juridice la o altă persoană juridică, răspunderii penale este supusă persoana juridică contopită sau absorbită.*

(3) *În situația dezmembrării persoanei juridice sau a separării din componența acesteia a uneia sau a mai multor persoane juridice, răspunderii penale pentru fapta infracțională comisă este supusă acea persoană juridică care a preluat drepturile și obligațiile în privința tranzacțiilor sau a patrimoniului referitor la care a fost comisă infracțiunea.*

(4) *În cazul transformării persoanei juridice dintr-o formă organizatorico-juridică în alta, răspunderii penale pentru infracțiunea comisă este supusă persoana juridică nou-constituită.*”

Referințe

- Bîrsan C., *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Editura C.H. Beck, București, 2010
Ilie A. R., *Angajarea răspunderii penale a persoanei juridice*, Editura C.H. Beck, București, 2011

- Jurma A., *Persoana juridică – subiect al răspunderii penale*, Editura C.H. Beck, București, 2010
- Lazăr G. A., *Sistemul sancționator aplicabil persoanelor juridice*, Editura Universul Juridic, București, 2021
- Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*, ed. a II-a, Editura C.H. Beck, București, 2007
- Trandafir A. R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Editura C.H. Beck, București, 2020.
- Антонова Е. Ю. *Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России*. Диссертация кандидата юридических наук. М., 2003
- Никофоров А. С. *Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности*. Издательство АО «Центр ЮрИнфор». М., 2003